

A IV. NEMZETKÖZI HUNGAROLÓGIAI KONGRESSZUS

A Szentatya első magyarországi látogatása idején, 1991 augusztusában döntött úgy a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság szegedi kongresszusa, hogy a következő nagy nemzetközi hungarológiai tanácskozást 1996-ban Olaszországban rendezik meg a Római La Sapienza Tudományegyetem és a Nápolyi Egyetemi Keleti Intézet közreműködésével *A magyar művelődés és a kereszténység* témakörben.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1977-ben alakult meg a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére 36 ország magyarságtudományi kutatóinak összefogására, a magyar nyelvészeti, irodalom és kultúrtörténeti kutatások nemzetközi szintű támogatására, a külföldi egyetemi magyar tanszékek és magyarságtudományi kutatások támogatására. A Nemzetközi Hungarológiai Társaság egy magyar és egy angol nyelvű folyóiratot jelentet meg (Hungarológiai Értesítő, Hungarian Studies), és öt éves időszakokban kongresszusokat rendez, hogy ezek alkalmával egy meghatározott témakör megvitatásával a világ különböző részein külföldi kutatók és a hazai irodalomtörténészek, nyelvészek, a folklór és a művelődéstörténet más ágainak kutatói közelebről is megismerjék egymás munkáját, kutatási területeit és módszereit.

Az első hungarológiai kongresszust 1981-ben Budapesten rendezték — a hungarológiai oktatás és kutatások történetéről —, ezt 1986-ban a bécsi találkozó követte, melynek témája a *Dunavölgyi népek műveltsége és a magyar kultúra*, az 1991. évi szegedi 3. kongresszus témája a *Régi és új peregrináció — Magyarok külföldön — külföldiek Magyarországon* volt.

Olaszország, illetve a kongresszus megrendezésére vállalkozó két város, Róma és Nápoly történeti múltja igen gazdag a magyar kapcsolatokban. Olaszország nyolc egyetemi magyar tanszékével, a tizenkét olasz egyetemet összefogó Olasz Egyetemközi Hungarológiai Központjával, a 10. évfolyamába lépett hungarológiai folyóiratával, a római Rivista di Studi Ungheresi-vel a nemzetközi hungarológiai legerősebb bázisát jelenti. A millecentenáriumi évben az Olasz Hungarológiai Központ kezdeményezésével és tá-

mogatásával több kiadvány jelent meg: többek között Kossuth Lajos olaszországi írásainak és beszédeinek válogatott kiadása, József Attila Flórához írt leveleinek és verseinek olasz kiadása, Carlo Di Cave a magyar honfoglalásra vonatkozó legújabb kutatásokat feldolgozó nagymonográfiája, valamint Bitkey István, Gianpiero Cavaglia és Sárközy Péter tanulmánya.

A IV. Hungarológiai Kongresszus igen jelentős tudományos és kultúrpolitikai esemény volt Olaszországban, és valószínűleg egyike volt a millecentenárium legrangosabb nemzetközi konferenciáinak. A kongresszusra Rómába érkező közel 600 résztvevőt (akik között nagy számban voltak határon túli magyar kisebbségek hungarológusai is) Róma városa a kongresszus kétnyelvű plakátjával fogadta, melyen Piranesi metszete látható a római Santo Stefano Rotondo-templomról (a magyarok nemzeti templomáról). A templomban található Lászlai János kanonok építésműveinek zárósora („Roma est Patria omnium fuitque”) hirdette, hogy mi magyarok is otthon vagyunk Rómában, a keresztény népek közös hazájában.

A kongresszus megnyitására ünnepélyes körülmények között került sor 1996. szeptember 9-én, hétfőn, a Római La Sapienza Tudományegyetem aulájában a két köztársasági elnök, Oscar Luigi Scalfaro, Göncz Árpád és Magyar Bálint művelődési miniszter jelenlétében. A kongresszust rendező két egyetem rektorának és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnökének, a prágai Rákos Péter professzor megnyitó szavai után először Göncz Árpád, majd a Vatikán nevében Paul Poupard kardinális, a Kultúra Pápai Tanácsának elnöke, valamint a magyar katolikus püspöki kar nevében Ladocsi Gáspár püspök méltatta a kongresszus megrendezését és kulturális jelentőségét.

A kongresszus résztvevői Nápolyba is elutaztak, ahol a Nápolyi Egyetem Keleti Intézete rendezett egynapos ülést *Nápoly, a magyar Anjouk és a Mátvás-kor* témakörben.

A magyar kultúra ezer éves keresztény története volt a témája a Szentatya szeptember 14-én, Castelgandolfóban, a kongresszus résztvevői előtt mondott beszédének is, amely a L'Osservatore Romano szeptember

15-i, vasárnapi számában *Magyarország és Európa jövőjének biztosítóka a névtelen hősök és szentek tanúságtétele* címmel jelent meg. A pápa beszédének fordítását e számunkban közöljük.

SÁRKÖZY PÉTER

KÖLTŐI UTAK

Laczkó András: *Keressük a Hesperidák kertjét. Pályaképvázlat Takáts Gyuláról* (Kaposvár) — Károlyi Amy: *A tű foka* (Orpheusz könyvek) — Rákos Sándor: *Senki úr semmibe indul* (Belvárosi Könyvkiadó) — Kalász Márton: *Sötét seb* (Kortárs Kiadó) — Parancs János: *Sötét folyam* (Nap kiadó) — Maczó János: *Változó évek* (A Nap kiadványa)

„A Múzsák is örültek. Víg daluk / a látás szirteken remegve / dicsérték költőnk: /Lám csak szabadult. / Az égből lábát földbe tette.” Takáts Gyula egyik verséből idézi e sorokat Laczkó András, a költő monográfusa. Voltaképp a lírikus örök törekvése fogalmazódik meg e sorokban, a valósággal való találkozás, a hitelesség vágya. Megőrizni a költészet talányát és varázslatának adottságát, de „földközelben”, anyagszerűen. Takáts Gyula egész életműve e cél megvalósítására irányul, akár történelmi múltunk nagy alakjait, akár személyes emlékeit, akár bölcsletének pillereit idézi „Nem négy folyó... Nem kerek gömb... / Az én hazám már sokkal több.” — írja. A nagy kérdés: vajon az egyetemesség eszménye, a „szokkal több” az érzés szintjén marad-e, vagy versebe foglalható, s egyfajta létszemlélet tükrévé formálható.

Takáts Gyula voltaképp ezt a dilemmát igyekezett és igyekszik megoldani, korai verseinek leíró modorától folyvást a valóságban nem érzékiesíthető, tudatunkban mégis egy jobb világ sejtelmeként élő bölcs rend megjelenítése felé haladva. Ezt a folyamatot, e fokozatos érlelődést pontosan, hitelesen, a versbeszéd változásaira ügyelve tetten érni a monográfus legvonzóbb és legnehezebb feladata. Laczkó András könyve hiteles kalauz, bár néhol szívesen olvastunk volna benne mélyebb szántó verselemzéseket.

Károlyi Amy új kötete (*A tű foka*) már címével is fontos és jellemző költői törekvést idéz: a kifejezés és az érzelem „gazdagjai”, ha nem hajlandók lemondani a líra pompájáról,

sosem lesznek, lehetnek, e kor hiteles megszólaltatói. Elmerenghetnénk, mennyit változott a líra nyelve és kifejezésformája e században, mennyire megkopott a képek értéke, mily kevésbé fontos a vers-zene. Nem véletlen, hogy a modern líra Babitsban tisztelte őseit, aki már-már önkínzó őszinteséggel fejezte ki a korszerű magatartásért vívott küzdelmét: „csak én bírok versemnek hőse lenni”. Az „én” visszaszorulása, a kifejezésmód egyszerűsödése természetesen az alkotásmód változását jelenti: a valóság nemcsak megjelenése, hanem sötét foltjai érzékeltetése által is hitelesíthető. Nemcsak a tudat mélyvilágának felfedezése indított el művészi forradalmat, hanem az a felismerés is, hogy látható és tapintható világunk sokkal bonyolultabb, semmint eddig sejtettük. Az anyag belső szerkezetének, bonyolult voltának feltárásával párhuzamosan a vers is mind sűrűbbé vált, mintha atommag köré rendeződne.

Ezek az energiától feszülő lényegi pontok jelennek meg Károlyi Amy legújabb kötetében. Rendkívül tanulságos néhány versidézet segítségével nyomon követni a lényeg felé tartó versalkotási folyamatot. Nézzük először az *Idő* hat sorát: „Majd elszáll; elszáll az idő / a gyermekeknek, / a jázminbokor mögött. / S lesznek tekintélyesek és testesek, / kinekinek hogy rendeltetett. / De nem fog rajt a kor, / virágozik a jázminbokor.” A mondanivaló teljesen egyértelmű, a címet értelmezi a költemény az emberi idő végességének és a természet hosszabb időhatárainak megjelenítésével.

Nézzük, miként foglalja versebe a költő az idő egyik szeletét (*Alkonyat kertben*): „Hogy miről volt szó? Nem tudom. / Beszél a gyep, beszélt a hallgatás, / mi előzi az emelkedő holdat. / A szomszéd kertben gyerekek még vígan voltak, / de a tücskök még nem daloltak.” Látszólag ez a néhány sor is világos közlés. De azt is érzékelhetjük, hogy elbizonytalanító, távlatokba nyitó kijelentések színezik: „nem tudom”... „a tücskök még nem daloltak”... Az utóbbi olyan jelentésárnyalatokat hordoz, oly sokféleképp értelmezhető, hogy jelentősen kitágítja a vers terét.

És végül a *Habakuk próféta könyve* berekesztése: „Mi a valóság / mi a látszat / ki a tudója? / Ha átlépek a tócsát: árnyék, / ha átlépek az árnyéket: tócsa.” Játék. De ebben a játékos-tréfás kérdésekből is tétova válaszokból szőtt versben a lét is s benne a kérdező ember is feltárulkozik. Károlyi Amy hol a la-

ikusra emlékeztető módon, hol talányos leírások és kérdések révén az élet és sors alapkérdéseire keresi a választ, s olvasóját is arra készíti, hogy ne az olcsó megoldásoknak higgyen.

Rákos Sándor éppen ellenkezően tesz: olykor látomássá növesztett képekben jeleníti meg a magányos ember döbbenetét. Az ő magatartásának lényege a tragikus rettenet. *Senki úr semmibe indul.* Ez a kötet cím máris nyilvánvalóvá teszi, hogy valaki — s ez a határozatlan névmás azonnal sejteti, hogy a versben beszélő tisztában van léte korlátaival — számot vet közös vezetünkkel, az elmúlással. Régebbi kötteinek legtöbbszörében is énje megkettőzésével, hangsúlyozott lefokozásával próbálkozott. Hatalmas szerepverseiben rendkívüli beleérzéssel élte bele magát egy alkatához illőnek érzett lírikus elődje sorsába, magatartásába. De ez sem mentesítette az önmagával való könyörtelen számvetés kínjaitól. A *halászhoz* e magatartás egyik remekbe szabott példája.

*Kihez forduljak istenem
ellenedben vajon ki véd meg
amióta varsádba fogtál
lettem a halál martaléka*

*időn kívül téren kívül
úsztam a névtelen vizekben
nem-létemben örökké-lévő
születés nélkül halhatatlan*

*csalétkedet felém nézettel
néven nevezteél és kivonultál
sötétből gyilkosan a fényre*

*fuldoklom varsád fonatán
még körülfolly az előáram
de nemsokára meg kell halnom.*

Egy huszadik századi zsolttáros hangja ez. Perlekedő, számonkérő. Pontosan tudja, hogy a perc „rá van szabva régen”. De tud imádkozni is, alázatosan elfogadva a láthatatlan fősleges úr rendelkezését:

*Istenem te kőtábla te kard
irgalmasan végem úgy akard
éber álom után mélyebb álmon
juthassak túl életem s halálom*

(Könyörgés jó halálért)

S tud kedves öniróniával szólni a múlttól. A kötet címadó ciklusának új verseiben el-

hunyt pályatársait idézi, az atyai Szabó Lőrincet, a tündéri változékonyságú Jékelyt és Weöres Sándort, a szigorú angyalt, Nemes Nagy Ágneszt és az éppen az ő verseit olvasgató Kamondy Lászlót. Már említett szerepverseivel ellentétben ezekben a megidézett személyiségét, kettejük viszonyát jeleníti meg, borongó nosztalgiával, villodzó önlepleléssel. Ezekben a versekben is megcsendül a búcsú dallama, mert „akinek már csak múltja van / könnyen lemondhat a jövőről”.

Persze nem szabad hinnünk a századvégi „idő-emigránsnak”. Hiszen egész költészetével annak bizonyosságát adja, hogy magunkban hordjuk a múltat, s annak szép pillanataival tehetjük értékessé a jövőt.

Kalász Márton az egyik legtalányosabb, rejtőzködő költő. Áttételekkel bátyázza körül személyiségét, alig-alig enged bepillantást életének belvilágába. *Sötét seb* új kötetének címe, s valóban a szeretetlenség és meg nem értettség sebesültje tekint ránk verseiből. Talán emiatt választja a menekülés különféle módjait: képek és asszociációk pajzsát tartja maga elé, elrejtí arcát, csak pillanatokra engedni látnunk vonásait. Önvallomásaként értelmezhetjük, hogy Hölderlin nevét, magatartását idézi: hozzáfordul, hasonlóan rabságban érzi magát, még szófordulataival is él, anélkül, hogy valóban boldognak éreznék szenvedéseit.

Voltaképp ezek is szerepversek, de a szerep alakítójáról szinte semmit sem árul el. Látjuk a könnyeit, de azonnal érezzük, hogy ezek nem a választott szerep eljátszójának festett könnyei. Szemérmes férfi-zokogással önmagát siratja s nyilván bennünket, esendő embereket is, akik képtelenek vagyunk legjobb adottságainkat életünk részévé tenni. Záró versében (*Toronyvers* 1843) „a szemlélet szomorúságáról” ír. Nem mondanám, hogy pesszimista költő, hiszen reménytelen életérzését ily módon „írja ki” magából. De kemény és korszerű, zaklatott és tépett. Olyan, mint ez a kor, „a hallgató világ”, amely titkos mélységeit kínálja a fuldoklónak, s nem ígér neki menekvést.

*...toronymál egy nap a torony-versezet
vet sújtóbb árnyékot a hallgató világra
s vonz mélyebb mélységbe innen, mint láthatod*

Parancs János magatartásához, életfelfogásához, költői törekvéseinek megértéséhez Vá-

lasz egy nemzedéki kérdésre című versében találjuk a választ:

*akinek csakugyan az a fontos,
hogy külső sikereit gyarapítsa,
és csak azokat kívánom, érje el,
tündököljön, amíg csak lehet,
fiatal vagy idősebb, egyre megy,
biztosan tudom, úgyszólván a vesztébe rohan,
ami így elérhető, az értéktelen kacat,
gyötrő kérdéseinkre se választ,
se vigaszt nem ad, és nem is adhat.*

Világos program: elkerülni minden talmi csillogást, hiú magakelletést, s szóra bírni a hallgató világot. Parancs János nemzedéke ennek különféle útjait választotta. Ő kérelhetetlenül keményen vet számot önmagával, mindazzal, amit elrontott, elhibázott. Sokkal józanabb annál, semhogy fogadalmakat tenne: majd így... majd úgy... Nem. Ismeri a kísértéseket, s tudja: az emberből többnyire hiányzik az ellenálló erő, sokadszor is beleesünk ugyanabba a gödörbe. Erőt gyengéségünk belátása adhat: „nem az vagyok, aki vagyok, / most ez a baj, / nem tudom, hogy ki lehetnék, / folyton elcsúszkállok, / magam helyett porhüvelyemet / küldözgetem ide-oda, / és helytáll ő úgy-ahogy, / teszi a dolgát, pénzt keres, / de én nem vagyok sehol...” (Önarckép helyett) Az elidegenedésnek, hiábavalóságnak ez az érzése, amely mindenkit megkísért, őt fokozottan érzékennyé alakítja, arra kényszeríti, hogy mint a jó vívó, védekező állást vegyen föl, teljes koncentrációval várja a támadást. (Arra persze nem számíthat, hogy az igazán sebző szúrásokat hátulról kapjuk.)

Mi adhat reményt? A reményt, hátha, mégis, van valahol egy szép, értékekkel átszótt, boldogabb világ.

*Az utolsó pillanatig reménykedem
valami váratlan isteni csodában
minden észérő tapasztalat dacára
mert a zsigereimben hordom
szinte semmit sem tehetek ellene
megbénít és megbabonáz
egy ismeretlen delejes erő
egy soha el nem hangzott ígéret*

(A kapu előtt)

A költészetnek van egy beláthatatlan, hatalmas tartománya, amely azóta létezik, amióta ember él a földön. Mert minden emberben él a költői tehetség, s ebben a tartomány-

ban a versben elmondott szavak, gondolatok sokkal nagyobb visszhangot vernek, mint azok hiszik, akik a művészeteket a kiválasztottak tulajdonának vélik. Maczóné János *Válatoztató évek* című kötete egyszerű, közérdeklődésre számot tartó gondolatok, életbőlcsességek sorát tartalmazza. Ars poeticáját A versben így fogalmazza meg: A vers... „Mindenkor csak egyet tehet: / Közölgjön mély érzéseket, / melyek vezérlik az életet. / Mutasson be értékeket, / mellyel kerülőd a végzetet.”

Vonzó program, az azonban kérdéses, ez a legszerencsésebb megfogalmazása, vagy elég-e ez a kijelentés a költészet szerepének, céljának körülírására. Ne feledjük azonban: a mű csak olvasóiban élhet. S ha az olvasó nem halad végig a versértés lépcsőfokain, soha nem kap kedvet arra, hogy följebb lépjen, s kedve támadjon a gondolatokat nemcsak elfogadni, hanem értük megküzdeni is.

RÓNAY LÁSZLÓ

TIBETRŐL, MAGYARUL

Tibet, ez a 20. század elejéig zárt ország a nyugati ember tudatában talán a leginkább megtestesíti mindazt, ami kapcsolódik a csodához, vagy a misztikához. Holott ennek a legutóbbi időig szinte középkori körülmények között élő népnek a vallása mind gyakorlatában, mind pedig szellemiségében nagyon is szigorúan felépített és filozófiailag aprólékosan kidolgozott rendszert alkot. Magyarországon, ahol a Kelet iránti érdeklődés mindig is erőteljes volt, a század eleje óta szinte folyamatosan jelentek meg Tibetről szóló könyvek. E tekintetben különösen a Magyar Földrajzi Társaság jeleskedett: a század első felében kitűnő sorozatában egymás után adta ki Sven Hedin, L. A. Waddel, Giuseppe Tucci könyveit, vagy éppen Baktay Ervin Nyugat-Tibetben, Kőrösi Csoma Sándor nyomában megtett útjának leírását. Azóta a legkülönbözőbb színvonalú könyvek sokasága jelent meg Tibetről, a néhány hétig ott tartózkodó újságírók leírásaitól az eredeti szövegekből készült fordításokig. Jelen recenzió azonban csak a kilencvenes években megjelent néhány könyv ismertetésére szorítkozik.

1. Az Édesvíz Kiadó sorozatába feltűnés nélkül illeszkedő *Harmadik szem* (A tibeti láma-

kolostorok titka)¹ a hatvanas években a nyugati könyvkiadás nagy bestsellere volt számos kiadást megélve; mint a hátoldal ismertetése is írja: „Ez a könyv formálta az elmúlt évtizedekben a Tibetről kialakult képet”. Valóban, mintha ez a könyv összefoglalná azt az irreális és bugyuta vágyképet, ahogy világunk látni szeretné Tibetet. Maga a történet egy inkarnált láma gyermekkorától való képzését, „ezoterikus fejlődését” mutatja be. Hősünk a gyógyító lámaként képző kolostorban, a Csakporiban nevelkedve kapja első, kétségkívül hiteles részletekkel is megtűzdelt beavatásait. De van itt szó hipnózisról, a harmadik szem megnyitásáról (az operáció részletes leírásával!), auralátásról, és akad kellőképpen homályos megjegyzés az „istenek szekerén” járó, az embereknél fejlettebb lényekről is. Az egyszerű levitációt szerzőnk meglehetősen lenézősül kezel, hiszen „van egy sokkal egyszerűbb módszer: az asztrálutazás, ami könnyebb és biztosabb.” (A fizikai testet a szellemivel összekötő „ezüstsínorról” legutóbb a híres amerikai díva, Shirley McLaine dél-amerikai tapasztalataiból is tudomást szerezhetett a magyar tévénező.) Bár a mindennapi életet is bemutatja a könyv, nem maradhat el a jetivel való — harmadik típusú — találkozás leírása sem. Végül a *Végső beavatás* című fejezetben, az idegen istenek sírjainál, ahol hősünk átéli a Föld alakulásainak kozmikus katasztrófáit, feltárul a „rejtélyek rejtélye”. A könyv kísérő szövege szerint „különösen izgalmas olyan szerző művét olvasni, aki autentikusan és irodalmi színvonalon ír erről a számunkra titokzatos világról”. De mindezt jobban és tömörebben kifejezi David Snellgrove — a mai tibetológia klasszikusa — a könyvről írott kritikájának első mondata: „This is a shameless book.”, amit bátran magyarázhatunk úgy, hogy ez „pofátlan könyv”.

2. „... Az afféle könyvek zöme pusztá kitaláció”, írja önéletrajzában² maga a XIV. dalai láma is Lobszang Rampa írásművével kapcsolatban. Helyenként nem kis iróniával és öniróniával megírt könyvében nemcsak gyerekkorát és a tradicionális Tibetet, hanem sa-

ját sorsának tükrében az ötvenes években bekövetkező kínai „békes felszabadítást”, a tibeti emigráció szomorú történetét és a Tibettel kapcsolatos nemzetközi politikai bonyoldalmakat is megörökíti. Bár erről a könyvről már írtam recenziót a *Vigilia* hasábjain³ mégis újra meg kell említenem mint olyan művet, amely összefoglalja a Tibettel kapcsolatos problémák történetét. Az olyan részletek, mint a megszállás után bekövetkező 1959-es emigráció, az 1962-es kínai—indiai és az 1965-ös pakisztáni háborúk vagy a tibeti felkelések sorozata jelzik azt a bonyolult történelmi szituációt, amelybe a tibeti nép tragédiája illeszkedik. (Igencsak érdekes korabeli összevetésül kínálkozik a dalai lámával foglalkozó fejezet az 1956-ban Tibetben Csepel teherautókat kipróbáló magyar expedíció út-leírásában⁴.)

Ez az önéletrajz egy tradícióit, vallási hagyományait összekeverő világban próbál meg felelni az egyre újabb, tudományos, ökológiai szempontokat is felvető kérdésekre. A dalai láma egy végtelenségig megalázott kista népi vallási és világi vezetőjeként a buddhista tanításokat újra és újra végiggondolva jutott el az Egyetemes Felelősség elvéig, minden ember összetartozásának tudatáig. Ebből a könyvből egy kicsiségeit, játékosságát sem rejtegető személyiség heroikus szerepvállalása bontakozik ki. Csodákról ugyan nem esik szó, annál inkább rácsodálkozásáról, ahogy elfogulatlansággal és kíváncsisággal szemléli a nyugati társadalmak problémáit; más vallásokhoz való viszonyát pedig többek között a benedekrendi Thomas Mertonról írott méltató sorai is példázzák.

3. „Létre kell hoznunk magunkban egy univerzális felelősségérzetet” — idézi most megjelent könyvében⁵ Szögjal rinpoce is a dalai lámát. A nyugati és indiai könyvkiadás kilencvenes évekbeli egyik nagy sikere ez a nálunk is igen gyorsan megjelent mű, amely a szerző élettörténete mellett a halálközeli tapasztalatok — a nyugati olvasó számára összefoglalt — tibeti szemléletéről szól. Szögjal rinpoce (aki a *Kis Buddha* című, gyorsan

1 Lobszang Rampa: *Harmadik szem*, Édesvíz Kiadó, 1993, Budapest.

2 *Száműzetésben — szabadon. A tibeti dalai láma önéletrajza*. Írás Kiadó, 1992, Budapest.

3 *Vigilia*, 1992. 8. 633.

4 Patkó—Rév: *Tibet, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata*, 1957, Budapest.

5 Szögjal rinpoce: *Tibeti könyv életről és halálról*, Magyar Könyvklub, 1995, Budapest.

elfelejtendő Bertolucci filmben is felbukkant néhány pillanatra) egyike azoknak a Nyugatra került lámáknak, akik a nyugati filozófia, irodalom és tudomány tapasztalataiból is mérítve, azokkal sokszor párhuzamosan keresve próbálják megközelíthetővé tenni a tibeti valást, szellemiséget. A legérdekesebb benne talán az, hogy miként viszonyul egy alapvetően a vallási lényegre koncentrááló gondolkodásmód a modern világhoz.

Látásmódjának viszonylagos naivságai ellenére is lényegretörően foglalja össze nézeteit: „Néha azt hiszem, hogy a legnagyobb dolog, amit a modern kultúra elért, az a *szanszár*ra kapóssága, és a természetlen »kikapcsolódás«” (36. o.) Szögjal rinpoce — akinek tanítói a korszak nagy meditációs mesterei voltak — azt az egyszerű és számára is megrázó ténytet teszi meg könyvének alapjául, hogy az ősi tibeti és a modern nyugati halálélfogás mennyire különbözik egymástól. Világosan látja az alapproblémát: a modern ember felkészületlenségét a halálélményre. Tétéle, hogy az élet valódi megértése az állandó változás tudomásulvétele: „Gondolkodj csak el ezen: a mulandóság megértése paradox módon az egyetlen olyan dolog, ami állandó, talán az egyetlen tartós vagyunk” (42. o.) Ez a könyv mindenekelőtt a *bardo*-tanítások, a *Hallás útján való nagy megszabadulás*, azaz a *Tibeti Halottaskönyv* szakaszainak összefoglalása, kívülálló számára íródott bevezető. De bemutatja azt is, hogy milyen nehézségekkel jár csak szövegek alapján tanulmányozni egy olyan kultúrát, ahol a valós, szakrális ismeretek lényegében a mester általi beavatással összegződnek.

Végül a nyugati thanatológia ismeretében (a szerző főként Kübler-Ross alapvető munkásságára hivatkozik, akinek egy műve magyarul is megjelent⁶) ez a mű szembeállítás a mi világunk állandóságtudatának hamis képzetével. Nemcsak Kelet és Nyugat, nemcsak a kétféle történelmi helyzet, hanem a külső, kifelé irányuló és a belső életre való elhivatottság nyomatékos szembeállítás is. A jövő kérdése, hogy a hagyományos tibeti gondolkodásmód hogyan találja meg, egyáltalán megtalálja-e helyét a nyugati világban. A szerző álláspontja mindenképpen őszinte és

egyértelmű: „Tehát mit remélek ettől a könyvtől? Azt, hogy csendes forradalmat indítson el halálhoz való viszonyunkban, abban, ahogy haldoklóinkról gondoskodunk, és így abban is, ahogy az életre tekintünk, és az élőkéről gondoskodunk.” (389. o.)

4. Immáron negyedik kiadásban jelent meg a ma már tudománytörténeti érdekességnek is számító úgynevezett *Tibeti Halottaskönyv*,⁷ az 1927-es Evans-Wentz-féle kiadás magyarítása. Bár első magyar kiadása már 1984-ben megjelent, néhány vonatkozásról mégis érdemes írni, részint mint a nagyközönség számára legismertebb könyvről, részint általános fordítási problémák okán. Mint ismeretes, ez a *Halottaskönyv* néven elhíresült, az ugyancsak Evans-Wentz által 1910-ben kiadott *Egyiptomi Halottaskönyv* mintájára közzétett tibeti szöveg angol fordítása az 1922-ben elhalálozott tibeti lámának, Kazi Dawa Sampdupnak köszönhető. Bár a nyugati világban néhány más fordítás is napvilágot látott (F. Fremantle és Chogyam Trungpa, 1970, I. D. Lauf, 1977), mégis talán ez az első, az Evans-Wentz-féle a legismertebb. Így történt ez Magyarországon is, ahol időközben elkészült a szöveg hiteles, eredeti tibeti szövegből fordított kiadása⁸, az alapvető jegyzetekkel és bibliográfiával.

A *Halottaskönyv* 1991-es kiadásával kapcsolatos problémák tulajdonképpen mindjárt az első oldalon kezdődnek. A fordító ugyanis nem jelöli az alapkiadást, csak a saját első kiadására utal. A szöveghez bevezetéseket írók közül ebben a kiadásban elhagyja Govinda láma szövegét, viszont kiegészíti azt Benedek professzor *Élmélkedésével*. Fontosak és érdekesek viszont — a Kara-féle szövegkiadásban természetesen nem szereplő — az egyes kiadásokhoz készült különböző szintű és a témát különböző aspektusokból megközelítő bevezetések, így C. G. Jung pszichológiai kommentárja, vagy Sir John Woodroffe (aki Arthur Avalon írói néven számos tantrikus művet adott ki) tanulmánya. Nyilvánvalóan alapvető jelentőségű összefoglalásnak számít ma is Evans-Wentz bevezetője.

Bár a magyar fordítás a német kiadás alapján készült, az eredeti angol szöveghez viszo-

6 Kübler-Ross, E.: *A halál és a hozzá vezető út*, Gondolat, 1988, Budapest.

7 *Tibeti Halottaskönyv*, Háttér Kiadó, 1991, Budapest.

8 *A Köztes Lét Könyvei*, Európa Könyvkiadó, 1986, Budapest, Ford.: Kara György.

nyítva a jegyzetek egészen egyszerűen, minden kommentár nélkül hiányoznak, vagy néhol önkényesen, külön jelölés nélkül kerültek a szövegbe, illetve a fordító az általa szükségtelennek ítélt utalásokat kihagyta. Való igaz, hogy ezáltal a szöveg „egységesebbnek” tűnik az olvasó számára, ám az ilyesféle kivonatolás enyhén szólva megkérdőjelezhető. Vagy: az eredetiben *kurzívval* vannak kiemelve a tudományos átírással leírt idegen szavak. A tibeti szavak átírásánál probléma, hogy az írott, vagy ejtett alakjuk — esetleg mindkettő — használandó-e és hogyan, hiszen az ejtett alak — a mássalhangzó-torlódások elhagyása, átalakulása miatt — különbözik az írott alaktól. A tudományos kiadványokban általában az írott, a népszerű kiadványokban pedig többnyire az ejtett alak használatos. (Sokszor előfordul, hogy mindkét alakot szerepeltetik, jobb esetben egymás kiegészítéseképpen, rosszabb esetben keverve, belátható indok nélkül.) Itt viszont van olyan ravasz megoldás is, hogy az eredetiben jelzett írott és ejtett tibeti változatot a fordító egyetlen, összevont verzióként közli (például: „Tib. *Chos-sku* — pron. *Chö-ku*” helyett emígyen: Chossku, 99. o.) Azt már igazán nem tudni, hogy a gyanútlan olvasó hogyan mormolja, ejti ki magában példának okáért a Könyörületesség bódhiszattvájának, Csenrezignek (írott tibeti: sPyan-ras gzigs) angol kiejtésre (Chanrezee) átvitt, a magyar kiadásban így hagyott tibeti nevét. A fordító egyébként már a szanszkrit szavak átírásánál kényes helyzetbe kerül: meghagyja az eredeti, az angol kiadásban valóban így szereplő, a csak hosszú magánhangzókat jelölő diakritikus jeleket, de a cerebrális hangzókat már nem jelöli, vagy utal a problémára legalább egy lábjegyzet erejéig (a népszerű magyar fordításokban már régóta bátran alkalmazott az olvasót kevésbé zavaró, a diakritikus jeleket elhagyó, a magyar hangértéknek megfelelő átírás. A tudományos és népszerű átírás együttes alkalmazására egyébként kiváló példa Eliadének a jógáról szóló, a közelmúltban megjelent könyve.)⁹) A legbosszantóbb és egyben megmagyarázhatatlan mégis a szöveg önkényes kivonatolása, még akkor is, ha a

belív megjegyzése szerint a már korábban megjelent kiadás „részleteinek szövegű felhasználásával készült”. Az pedig már csak természetes, hogy — a magyar kiadványokra olyannyira jellemző módon — a kulcsszavakat és neveket felsoroló index teljes egészében elmaradt.

5. Helmuth Uhlig — akinek magyarul már jelent meg egy kitűnő útikönyve Bali szigetéről¹⁰ — több könyvet írt Tibetről, általában a tibeti művészettel kapcsolatban (utoljára a tavaly megnyílt, zürichi Aschmann-gyűjtemény kisplasztikáit bemutató remek katalógust¹¹). Magyarul most megjelent, Tibet múltjáról, jelenéről szóló útikönyve¹² annak idején Nyugat-Németországban három kiadást is megélt gyors egymásutánban. Bár könyve általános összefoglalást igyekszik adni a tibeti kultúráról és történelemről, mégis ott válik igazán izgalmassá, amikor a nyolcvanas évek Tibet-képét mutatja be. Lépten-nyomon érzékelteti a „kulturális forradalom” hatásait, ügyesen (néha inkább ügyeskedve) keveri a régi dokumentumok szövegét és a legendákat a mai tibeti valóság képeivel. Jó szemmel mutatja be a kínaiak és tibetiek egymáshoz való viszonyát, az ország erőszakos átalakítását és a közben továbbélő hagyományokat, életlehetőségeket. Különösen érdekesek az ekkor már engedélyezett turizmussal kapcsolatos megjegyzések, így a tibetiek reagálása az állandó fényképezési rohamra. De élvezetesen elegyíti a századeleji utazók történeteit és a régi tibeti életrajzokat is a mai állapotokkal.

Akad azonban esetlegesség is. Az még megengedhető, hogy szerzőnk nagyvonalúan kezelje a különböző tibeti korszakokat, de mihez kezdünk az olyan sommás kijelentésekkel, ahogy levezeti a bódhiszattva-eszme kialakulását, vagy: „Ismerői szerint a tantrizmus nem más, mint kozmikus világszimbólum és az a mágikus formula, amely a »Tibet« szóból ered” (22. o.). Ami pedig a fordítást illeti, arra nézvést, hogy mennyire fontos valamennyire ismernie a fordítónak bizonyos alapszavakat, kifejezéseket, elég érzékeltetni egyetlen — nyilván önkényesen — kiragadott

9 Eliade, M.: *A jóga. Hallhatatlanság és szabadság*. Európa Könyvkiadó, 1996, Budapest.

10 Uhlig, H.: *Bali, az élő istenek szigete*, Gondolat, 1985, Budapest.

11 Uhlig, H.: *Auf dem Pfad der Erleuchtung*, Museum Rietberg, 1995, Zürich.

12 Uhlig, H.: *Tibet. Egy rejtélyes ország kitérője kapuit*, Dunakönyv Kiadó, 1995.

példával: „A kerékszimbólum mellett két gazella ül: Buddha első prédikációjára emlékeztetnek, amit Váránaszi, az ősi indiai város kapui előtt, a szárnáthi állatkertben tartott (38. o., kiemelés tőlem). A fordító a német Tiergarten-t vette értelemszerűen állatkertnek, ami óhatatlanul furcsa reminiscenciákat ébreszt a Megvilágosodott prédikációjára vonatkozóan. A legenda szerint ezen a helyen, amit hol „Özpark”-nak, hol „Gazella-ligetnek” (szanszkrit: Mirgadáva), esetleg egyszerűen „vadaspark”-nak szoktak fordítani, történt meg a nevezetes esemény; pontosabban a „Látnok-csúcsnál” (szanszkrit: Risipatana) lévő remetetanyánál (ahol a legenda szerint ötszáz bölcs, *rishi* érte el a megvilágosodást), abban a vadasparkban, ahol annak idején királyi rendezetle az őzek csordái szabadon és védetten kószálhattak.

A tibeti szavaknál, a német eredetivel szemben, ahol általában az írott alak szerepel, a magyar kiadás az ejtett alakot használja, egységesítve a német kiadás kevert (írott-ejtett), helyenként hibásan lejegyzett alakjait. Bár a már említett kiejtés szerinti átírás jobbra „hitvallás” kérdése is, mindenképpen problémás a szanszkrit szavak átírása, amelyek az eredeti, az írott alaktól sajnálatosan függetlenül, össze-vissza változtatják a magánhangzók hosszúságát.

A kiadó elegánsan elhagyta a borító belsejéből a német kiadásban még látható igen részletes térképet, ami pedig megkönnyítené a járatlan olvasó tájékozódását; a bibliográfiát, amiből kitűnik, hogy Uhlig igen alaposan ismeri a Tibet történetével és művészetével kapcsolatos szakirodalmat; valamint a gyors tájékozódást megkönnyítő regisztert, névmutatót (igaz, van külön „szómagyarázat”). A köszönetnyilvánítás-fejezetre vonatkozóan egyébként: nem Gerd Wolfgang (Essen, Hamburg), hanem Gerd-Wolfgang Essen (Hamburg) (200 o.). (Nevezett személyiség az egyik legnagyobb európai Tibet-gyűjtemény tulajdonosa. Katalógusa¹³ a tibeti művészetről való legjobb összefoglalók közé tartozik.)

6. A 15. század óta él az az elképzelés Tibetben, hogy a buddhák Könyörületességét kifejező *Avalókitésvara bódhiszattva* emberi alakban is inkarnálódik. Az ezt megtestesítő dalai láma személye nemcsak a legfőbb vallási vezetővé vált az évszázadok folyamán, hanem a politikai hatalmat is megszerezte. Igen gyorsan jelent meg a magyarországi könyvpiacra Barraux-nak, a volt nepáli francia nagykövetségnek a dalai lámák és az intézmény történetét bemutató új könyve.¹⁴ Mindenképpen hiánypótló mű, hiszen — a hátoldalon olvasható híreszteléssel ellentétben — Schulemann alapvető könyve¹⁵ óta valóban nem jelent meg a témáról érdemi publikáció. Miközben Barraux felvázolja a tizennégy dalai láma élettörténetét, néhol meglepően emelkedett stílusban, de biztossan vezeti az olvasót a tibeti történelem bonyolult korszakaiban keresztül. Talán éppen ezért a bevezető fejezetek közül a vallást elemző rész kevésbé tűnik kidolgozottnak, mindazonáltal a téma megértésének szempontjából elkerülhetetlen. Bár a kereseténységgel való párhuzamok, szembeállítások helyenként kissé erőltetettnek hatnak, a szerző nemcsak a történelmi szituációkat rajzolja meg nagy tudással és beleéléssel, hanem a dalai lámák portréját is. Ez a könyv mindenképpen számot tarthat egy szélesebb olvasókör érdeklődésére, annál is inkább, mivel nemcsak a jelenlegi dalai lámától jelentek már meg magyar nyelven is kiadott művek¹⁶ hanem a legendás életű VI. dalai láma verseiből is olvasható egy válogatás.¹⁷

Az utóbbi években a Tibetről kiadott magyar nyelvű könyvek között végre megjelentek az eredeti, tibetiből készített szövegfordítások is (erről itt csak a *Halottaskönyv* kapcsán esett szó), filozófiai, vallási, terminológiai rendszerükre, meghatározásaikra már a következő, Tibettel kapcsolatos kiadványok is építhetnek. A *Harmadik szem* típusú könyvekkel szemben pedig megtalálhatók azok a hitelesnek tekinthető élet- és útirajzok, amelyek valós képet adnak Tibetről. Ám továbbra is hiányzik a tibetológia néhány klasszikusának

13 Essen, G. W.—Tashi, T. T.: *Die Götter des Himalaya. Buddhistische Kunst Tibets*. I-II., Prestel Verlag, 1989, München.

14 Barraux, R.: *A dalai lámák története*, Ferenczy Könyvkiadó, 1995, Budapest.

15 Schulemann, G.: *Geschichte der Dalai Lamas*, 1958, Leipzig.

16 Az említettekén kívül: Tenzin Gyatso, a XIV. Dalai Láma: *Tibeti Buddhizmus. Kulcs a középső úthoz*. Pesti Szalon Könyvkiadó, 1986, Budapest.

17 *Tudást Őrző Tiszta Tenger. Tibeti dalok*, Európa Könyvkiadó, 1986, Budapest.

a nagyközönség számára is élvezhető fordítása (hiszen az újabb szerzők legtöbbje is mindig innen veszi adatait), elsősorban R. A. Stein, Tucci, vagy Snellgrove egyes összefoglaló jellegű művei. S ez már a kiadók felelőssége; jó lenne megérni, hogy az üzleti haszon reményében végre azokat a könyveket is megjelentessék, amelyek igazi alapul és tájékozódási pontként szolgálhatnak a minden bizonnyal gyorsan megjelenő újabb kiadványokhoz.

KELÉNYI BÉLA

BOCCACCIO: SÓLYOMPECSENYE

Hol volt, hol nem volt... A történet legalább olyan naturalisztikus, amilyen meseszerű, legalább olyan szomorú, mint amilyen boldog fordulatához most elérkeztünk, legalább olyan vérszerű, mint amilyen fölszabadult. Nem színpadi műről van szó, magáról a valóságról: egy kicsiny társulat, a kárpátaljai Illyés Gyula Színház történetéről. Volt egy főiskolai osztály, Kijevben végeztek, de jártak a budapesti színművészeti főiskolára is, fiatalok voltak — most is azok — együtt maradtak. A magyar nyelvű színház, amelyet Beregszászon létrehoztak, friss volt, bájos, ugyanakkor fésületlen is, olykor dilettáns is. Bár a cél maga a lét volt, nem mindig lehetett örülni neki. Közben nem volt fűtés, nem tudtak telefonálni, a színészek fele elment, megszűntek. Majd újra alakultak. Hol voltak, hol nem voltak.

Aztán megszületett valami. Boccaccio *De kameronjából* egy színpadi mű, a *Sólyompecsenye*. Laza novellafűzér. Vésztérhes, frivol, szókimondó történetek. Ez az a színház, ahol valóban minden *újjászületik*, mégpedig úgy, hogy ami létrejön, az minden mozzanatában új. A modern hitvilágot barbár ateizmus ötvözi, a középkori derűt belengi a reneszánsz tragikum. Néhány színész egy egész korszakot idéz meg nekünk — évszázadok távolából figyeljük, hogy évszázadok távolából mi milyenek lehetünk. Túlzás? Inkább elragadtatásnak nevezném. Ez az a kategória, amely mai magyar színházból talán a leginkább hiányzik. Most itt van. Lehet örülni.

A beregszászi Illyés Gyula Nemzeti Színház *Sólyompecsenye* című előadását rögzítette és a tervek szerint december 30-án levetíti a Duna Televízió.

KÁLLAI KATALIN

RÓNAY GYÖRGY: ZAKEUS A FÜGEFÁN

A regényíró, költő, műfordító, irodalomtörténész Rónay Györgynek egyik legjellemzőbb munkája a *Bibliához* fűzött „szélgjegyzetek” gyűjteménye, a *Zakeus a fügefán*.

Ebben a könyvben „sem a teológusok, sem a misztikusok birodalmát nem érinti”, amint Mauriac jegyezte meg *Nagycsütörtök* című regényének előszavában a maga művéről, „mindössze” a biblikus tudományokban volt otthonosságát, szépírói kvalitásait, a művelődéstörténet átlényegített ismeretét, a hitben bizonyosságát hagyja egyszerre érvényesülni. És ezenközben varázsos, utánozhatatlan és megismételhetetlen műfajt teremtett. Mégpedig úgy, hogy a tárcanovella terjedelmű írásokban végigéli Jézus életét e földön az előfutártól, a Keresztelőtől egészen addig, amíg a „Galileai férfiak visszatértek az olajfák hegyéről” Jeruzsálembe, fölmentek a terembe, s Júdás elárvult helyére maguk közé választották Máttyást.

Az írások alapja minden esetben a *Biblia* valamelyik részlete. Ez, akár közismert passzus, mint a háromkirályok imádása, akár kevésbé él a köztudatban, mint például a kiszáradt fügefafa példázata, igazában csak indítja a gondolatot. Az ezredvég emberének ugyanis az evangéliumban megjelenő szikár történet önmagában már talán nem elégséges. Az ő gondolkozásának egyszerre sajátja a bizodalom és a kételkedés, a részletekben érvényes tudás a világról és az emberről, továbbá mindennek a keveredése azzal, ami a bibliai alaptörténetekhez az évszázadok folyamán hozzákapcsolódott.

A szövegépítésnek a módját bármelyik írás példázhatja. Akár a Cirenei Simon históriája is. Róla *Máté evangéliumában* mindössze ennyi áll: „Kifelé menve pedig találkozának egy czirénei emberrel, akit Simonnak hívnak vala; ezt kényserítették, hogy vigye az ő keresztjét”.

Rónay György számára ebben a szövegben legalább két értelmezendő tény van. Az egyik: miért ment ki a földjére Cirenei Simon a fölbolydult Jeruzsálemben, akkor, amikor a sokaság Pilátus háza előtt tüntetett? A másik: miért tűnt el, amikor a keresztet levették a válláról?

Az elsőre mentalitástörténeti magyarázatot talál. Az ő olvasatában Simon a tökéletes alattvaló, a mindenkori átlagpolgár, aki soha, sehol, semmikor nem akarja megzavarni az

élet ősi ritmusát és rítusát. Tudomásul veszi, Pilátus a katonáival és ravaszkodással kormányoz. A földműves pedig vet, arat, gyomot irt, gondozza a növényeit, az ünnep előtti napon pedig pontosan délig dolgozik, semmiképpen nem tovább, a térvény ugyanis így írja elő. A történelem nem rá tartozik. Krisztus vagy Barrabás, rómaiak és zsidók csatája nem az ő ügye. Neki alá kell merülnie, ki kell kerülnie az ütközést, az utcai csetepaték, a rendzavaró csoportok okvetetlenkedése nem érinti. Mert nem érintheti. Mivel törvénytisztelő, időben abbahagyja a munkát. És hazafelé a földjéről találkozik a menettel. S „ráteszik a keresztet”. Neki, bár nincs köze Jézushoz, a síró asszonyokhoz, a perhez, a tüntetőkhöz, a római katonákhoz, a keresztet vinnie kell. Fel a Golgotára, a megroggyant Krisztus helyett. Tehát viszi, nem zúgódik, ezt is túl akarja élni.

Cirenei Simon további sorsát Rónay György lélektani szempontból értelmezi. A tökéletes átlagpolgár bizonyára ottmaradt a tömegben, írja, a végső Kiáltásig, talán hazament, neki ugyanis akkor már nem kellett bevármnia a százados tanúságát az Isten Fiáról. Lelkében ugyanis ezen az úton megérett egy másfajta bizonyosság, „a kereszt egységében, a szenvedés közösségében” ment együtt Krisztussal. Az együttlét, a találkozás, melyet az ember nem tud kiszámítani, bizonyára megváltoztatta a lelkét, megváltoztatta a sorsát. Figyelme ezen az úton a túlélésről az örök életre fordítódott.

Rónay György elmékedéseiben minden történet ilyen módon kap különös emberi távlatot. A pásztorok például kíváncsiságból mennek Betlehembe, mert „nem elég tudni, hogy mi történt... Látni kell, odasietni, megnézni.” Az örökösét kikérő fiú a mindenkor lázadó, erejét próbáló fiatal, az őt visszafogató apa, akinek meg kellett élnie idősebbik fiának számító kapzsiságát, a szeretetben különbséget nem tehető szülő.

A szeretet ugyanis minden esetben, itt is, genetikusan kódolt alaptörvény. (*Vigilia Kiadó*, 1996)

SIPOS LAJOS

SZEGŐ GYÖRGY: TEREMTÉS ÉS ÁTVÁLTOZÁS

Nagyon szép könyv jelent meg kiállítással egybekötve Budapest szecessziós építészetéről. Szegő György belsőépítész könyvének

nem pusztán a századforduló architektúrájának bemutatása a célja, hanem egy képzőművészeti album keretei adta lehetőségen belül a mélyebb gyökerek és összefüggések ismeretése is. Rövid bevezetőben foglalja össze a szecesszió létrejöttének okát, a századforduló profánná, túlzottan racionálissá váló emberének kiütkeresését a szakrális korokhoz, a valálshoz, a mítoszok, a hiedelmek világához. A szerző ezt a problémát járja körül, és keres összefüggéseket — felhasználva a pszichológia segítségét is — s magyarázatot a művekben megjelenő szimbólumokra, formákra, anyagokra. Megtudhatjuk, milyen nagy szerepet játszott az építészetben az a fölfogás, amely ezt a művészeti ágat az isteni teremtéshez hasonlóként fogta fel. Ő a világ teremtője, ugyanakkor ez az emberi teremtő aktus nem kíván az isteni helyébe lépni, sőt az épületek fontos funkciója, hogy kapcsolatot teremtsenek a föld és az ég között. A könyv fejezetekre bontva, konkrét példákkal illusztrálva mutatja be a főbb építészeti elemekhez kapcsolódó szimbolikát. Rendkívül nagy és szerteágazó anyagot próbál átfogni viszonylag rövid terjedelemben.

A szövegnél jelentősebb a képanyag, a megjelenés. A fejezetek végén található montázsok a szerző munkái, melyek képekben fejezik ki mindazt, amit a szöveg tartalmaz. Az épületek részletes ábrázolása mutatja be a szecesszió gazdagságát és sugározza azt a belső hatóerőt, ami e művek egyik létrehozója. A könyvet a benne szereplő épületek listája és térkép zárja, lehetővé téve a bemutatott alkotások felkeresését. (*HG & Társa Kiadó Kft.*)

HADNAGY CSABA

TAKÁCS ZSUZSA: UTÓSZÓ

Mindig élvezettel olvasom Takács Zsuzsa költeményeit, s ezzel az érzéssel biztosan nem vagyok egyedül.

Nem véletlenül említtem meg ezt a szinte empirikus tapasztalatot, amelyet ezek az alkotások keltenek, hiszen annyira jellemző rájuk. Nagyon hangsúlyos a decensségében is magával ragadó esztétikai hatás, amely már az első „észlelő olvasásnál” éri a befogadót.

Ez a bizonyos rokonszenves és intim, ízigvérig nőies hang szól az 1970-es években induló, gondolati lírát művelő költő legújabb, *Utószó* című verseskötetéből is. A mostani könyv nem akármilyen darabja az eddigi életműnek sem,

hiszen az újabb versek mellett válogatást nyújt a szerző korábbi alkotásaiból is.

A sokszor naplóformát imitáló költeményekben a hétköznapi események felsorolásának az a funkciója, hogy szinte észrevétlenül emelkedjenek a transzcendencia szférájába. Ennek a transzcendenciának azonban megismerhetetlenek a lényegei, csak utalni lehet rájuk. Szelelem és halál titkainak agnoszficizmusa ily módon helyezi el az objektív líra későmodern világképe által meghatározott, arra adott költői „válasz-szerkezetekbe” a költemények értelemegészét. S abban talán a mai líra köznyelvének változása is közrejátszik, hogy az objektív líra hatástörténetében az elvontság komponense ebben a költészetben kevésbé nyilvánvaló, mint a privát élettények tárgyiasága. Az egyetemes értékekhez való kötődés azonban mégsem szűnik meg, mint például az újszenzibilitás, vagy szerintem pontosabb megfogalmazásban új szubjektivitás poézisében. Elvontság és tárgyiaság mondhatni ontológiai paradoxona továbbra is fennáll Takács Zsuzsánál. Versei az emberi kapcsolatokat, ezek elvesztését illetve magát a gyászt tematizálják. A költő két ciklusban is a *Befejezés* és az *Útószó* címűben próbálja feldolgozni azt a traumát, amelyet édesanyja elhunytá jelent — megrendítő alkotásokban.

A kötetben levő, az élőbeszédhez közelítő, nem kifejezetten metaforikus versbeszéd, a közbeiktatott intellektuális reflexiókkal Szabó Lőrinc vagy még közvetettebb módon a kései Kosztolányi Dezsőre emlékeztet. Mindehhez azonban hozzájárul az az utánozhatatlan nőies kedvesség, báj, amelyek kifinomult módon tudják továbbvinni eme korábbi poétikák eredményeit, egészen eredetien olyan nagyszerű — olykori iróniájukban vagy groteszk-ségükben is kedvesen szóló — művekben, mint például *A tiltakozó*, az *Édes Churchill, köszönöm a táviratot* vagy az *Emeljétek föl szíveteket!* címűekben. Utóbbiak olyan szabadversek, amelyek versformaszerűségét a sorok adják. De remekműnek mondható a háromsoros strófákra bomló, szinten rímtelen sorvégű, a sokszor számozott címekekkel is ellátott szériák közé sorolható *Egy hangversenyen* is. Takács Zsuzsa azonban, annak ellenére, hogy láthatóan a szabadabb versformákat kedveli, mintegy komplementer módon, ha kötött formát alkalmaz, előnyben részesíti a nagyon szigorúan megkötöttet. Az élőbeszédszerű, közvetlen, melankolikus hang azonban itt is megőrződik a verstanilag hibátlan (pantum,

szapphói) formákban, s ez ugyancsak költői erőre utal. (*Jelenkor Kiadó*, 1996)

PAYER IMRE

FÜST MILÁN ÖSSZES DRÁMÁI

Az utóbbi harminc-negyven esztendőben egy drámaírói életmű páratlan, egyben különös gyarapodásának lehettünk tanúi. Az oeuvre úgy formálódott mind jelentékenyebbé, hogy a szerző, Füst Milán egyetlen friss sort sem vetett papírra, sőt az igazán nagy sikereket meg sem érthette. Egyik-másik színművének színházi megelevenítésében még örömet és öngazolást lehelte, de „férfikora fényessége”, a *Negyedik Henrik király*, s kivált „fiatalkora fényessége”, a *Boldogtalanok* csak nemrégiben foglalta el méltó helyét az irodalomtörténetekben, s hódította meg a világot jelentő deszkákat. A *Catullus*, a *Máli néni*, A *zongora* más-más oldalról mutatja azt a drámaírói talentumot, amelynek kivételességét a mindig öntudatos Füst Milán maga is fölismerete, mégsem bízott benne eléggé, bizonyos technikai, dramaturgiai fogásokat pedig soha nem is volt hajlandó elsajátítani.

Az utókor színházkultúrájától „jóvátételnek”, posztumusz diadalmenetnek tűnhet, hogy egészen 1993-ig két-három évente mindig előkerült egy-egy (általában kisebb lélegzetű) Füst-darab, majd kötetben is napvilágot láttak a „*Megtagadott*” színművek. Ezeket az író a lángok martalékául szánta — bár talán sejtette, hogy felesége hűséges sáfárként mégiscsak megőrzi a kéziratokat és az elfeledett, visszhangtalan publikációkat. Ez a sikertörténet mégis a magyar színház (és részben az irodalomértés) kritikája. Füst Milán nemegyszer önéletrajzi vonatkozású, szcenikailag és nyelvtanilag is ceremoniális drámái idegenkedést váltottak ki sokáig a legtöbb jó szakemberből is. Naturalizmusából nem sejtették meg a preabszurditást, költőiségéből sem a 20. század végi látomásságot. Enyhén sikervadász játékaival is pórul járt: a szituációteremtés, a lélektani éleslátás, a gonoszkoedán friss humor sem ért célt. Direktörök és rendezők féltették a közönséget e művektől, vagy esetleg a gőgös fájvirágnak hitt író fél-tették a publikum vélt reaklásaitól.

Így került talonba századunk egyik legformátumosabb magyar drámaírói életműve. A Fekete Sas Kiadót éltető Fazekas Istváné, a szöveget sajtó alá rendező és jegyzetelő iro-

dalomtörténész Petrányi Ilonáé az érdem, hogy végre, első ízben megjelenhettek *Füst Milán összes drámái*. A színpadra szánt alkotások immár teljesen vélhető sora, a kötet igazi irodalmi ütőkártya — mindnyájunk kezében. (*Fekete Sas*)

TARJÁN TAMÁS

BARSI BALÁZS: KRISZTUS BÉKÉJE

CS. VARGA ISTVÁN

Barsi Balázs, a szécsényi ferences rendház ötven éves gvárdiánja életét beteljesítő hivatásának tartja a novíciusok képzését, az igehirdetést, a lelkigyakorlatok vezetését.

Könyvei közül a *Hozsanna allelujáig* a nagyheti szertartások mélységeit tárja az olvasók elé. Az *Úrjövét* a keresztény hit adventi ünnepét vizsgálja. A *megkísértés Misztériuma* hívő lélekkel szemléli Krisztus szenvedésének kifürkészhetetlen titkait. A *Szent művészet* című gyűjteményes könyvben Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszát* elemzi maradandó érvénnyel.

Új könyvének címe: *Krisztus békéje*, alcíme: *Naplótöredékek egy ferences kolostorból*. A naplóíró gvárdián a nyitányban Szent Mihályhoz fohászodik: „Védelmetek minket a küzdelemben!”, a zárásban pedig Nüsszai Szent Gergelynek *A keresztény tökéletesség* című művéből Krisztus békéjének örömét, jelentőségét idézi.

A napló Barsi Balázs számára szerzetesi önképet realizáló forma, amelyben magas fokú personalizáció érvényesül. Az önismeret és valóságtudat-alakító igény a napló szövegének szemantikai egységében, intenciójában, az értelemkeresésben érhető tetten. A napló nyelvezete a szerző emberi attribútuma, beszéde pedig az igehirdető lelkipásztor jellemzője, aki önazonosságát Istenhez való viszonyában méri és értelmezi.

Az alcím a könyv műfaji sajátosságát, keltezésének helyét, idejét, legfőbb terét jelöli meg, ahol az alkotás létrejött. A „naplótöredékek” megjelölés a folytonosság megszakítottságát és a naplóíró szellemi-lelki önképének mozaikszerűségét is jellemzi. A gyakori bibliai idézetek értelem-manifestációk, a bizonyágkeresés eszközei. A novíciátus-vezető naplóíró a szerzetesi hivatásról gondolkodva arra a megállapításra jut, hogy: „sok műkedvelő szerzetes-hivatás van, arról lehet felismerni őket, hogy amíg tetszik, csinálják. Magukat keresik vallásos önámítással; keresésüknek alig van köze Isten kereséséhez.”

Krisztus az egyetlen hiteles mérce, megtartó erő. Csak Krisztus békéjében teljesebbé lehet a szerzetesközösség. Döntő, hogy a novícius képes-e teljesen Jézusra hagyatkozni. Barsi Balázs kategorikusan leszögezi: „Nincs ’pályamódosító’ pap vagy szerzetes, hanem csak aposztata van (...) Valójában az embertelen, ha hűtlenek vagyunk Jézus Krisztushoz és kegyelméhez. Emberré csak a kegyelem tesz...” (Szécsény, 1996)

CSERNOBIL REÁLIS TANULSÁGAI TÍZ ÉV UTÁN

A tíz év előtti csernobili „békés” atomrobbanás, részben a tömegkommunikációs média túlhajtott és több mint felületes beavatkozása miatt is a huszadik század második felének egyik történelmi eseményeként értékelendő, amely politikai, gazdasági, ökológiai, tudományos, orvosi és radiobiológiai vonalon egyaránt jelentősen befolyásolta az emberiség fejlődését, s igazi jelentősége csak most, egy évtized múltán kezd letisztulni.

Ha tárgyilagosan igyekezzük kiszűrni a minden objektív kritikának ellenálló tényeket — anélkül, hogy a primitív antinuklearista szellem vagy a naiv optimizmus csapdájába esnénk —, a következő alapvető tanulságokat lehet ebből az eseményből levonni:

A rákövetkezők fényében ez a katasztrófa már előre jelezte a 3-5 év múlva bekövetkező történelmi változásokat. Európa keleti felében, a szocialista tábor láncreakcióként bekövetkező, feltartóztatathatlan összeomlását, amely már a Gorbacsov-féle vezetés skizofrén viselkedéséből is kiolvasható volt 1986 tavaszán: viszonylagos őszinteség a nyugat felé, a szokott ködösítés befelé.

Csernobil és következményei Hirosima és Nagaszaki után az emberiség legnagyobb — világméretű — kísérleti laboratóriumát jelentik a radiobiológia és a radiopathológia terén.

Minden még mindig hiányzó objektív gazdasági elemzésen túl a csernobili baleset jelenleg legalább két évtizedre leállította az atomerő békés felhasználásán alapuló energiaszolgáltató ipar fejlődését, anélkül, hogy az emberiség előhaladt volna más, „alternatív” energiaforrások kihasználásában.

Tekintettel a politikai és a bürokrácia okozta nehézségekre, valamint a szaktudás és hozzáértők krónikus hiányára, a világ csak

most, tíz év múlva kezd azzal próbálkozni, hogy a helyi felelős (?) döntéshozókra rákényszerítse az alapvető biztonsági normák megtartását, hogy a csernobilihez hasonló katasztrófák a jövőben elkerülhetők legyenek.

Csernobil „pozitív hozzájárulása” az emberiség kollektív tapasztalatához „sürgősségi nukleár-medicinai gyakorlatok” címszó alatt foglalható össze a szakértők számára, azaz:

— Hogyan lehet és kell megoldani egy súlyos és nagy tömegeket érintő nukleáris katasztrófa következményeit.

— Az orvosi elsősegélyt nyújtó csapatok összeállítása és célzott, jól meggondolt bevétele rövid és középtávon.

— A környező területek kiürítésének megszervezése, és annak eldöntése, hol nem kell kiüríteni. (Egy elő nem készített többmillió város — Kijev — kiürítése több áldozatot követelt volna, mint a radioaktív lecsapódás.) Mindezt a dozimetriás adatok, az érintett lakosság lélekszáma, a katasztrófa középpontjától számított távolság és az uralkodó szélirány szerint.

— Az alfa- és főleg béta-sugárzó elemeket tartalmazó radioaktív por lerakódása következményeként keletkező külső és belső felületi égési sebek kezelésének fontos volta.

— Annak a régen jólismert alapelvnek a beigazolása, hogy az időben beadott „hideg” jodkálium tabletták eredményesen csökkentik a pajzsmirigybe felvett radioaktív jód mennyiségét. E tekintetben a szovjet hatóságok megbocsáthatatlanul sokáig vártak, mivel csak a legközelebbiből érintetteknek osztották ki időben a jód-tablettákat.

— Végül Csernobil „pozitív” hatása: első sorban a nyugat-európai országokban meggyorsította a nemzeti nukleáris katasztrófa-terv kidolgozását vagy aktualizálását. A bal eset utóregzésként még az egyetemi orvosképzés tananyagát is módosították, bevezetvén a gyakorlati sugárvédelem oktatását.

Tíz év múltán még kevés ellenőrizhető, statisztikailag érvényes és így igazán megbízható tudományos eredmény áll rendelkezésünkre. Mégis a radiobiológia és a radiopatológia eddig alapvetőnek mutakozó egyes alapelvei revízióra szorulnak a Csernobil-utáni megfigyelések fényében. Így a hematoszarkómák (limfómák, leukémiák) a sugárhatás után várható viszonylag gyors megjelenése (2-5 év után volt várható a tudomány eddigi álláspontja szerint) egyértelműen elmaradt: százalékos arányuk a lakossághoz viszonyít-

va semmit sem változott kilenc év alatt sem Ukrajnában, sem Fehéroroszországban. Az 1945-ös, Japánban szerzett tapasztalatok szerint az epitheliális daganatok megjelenése évtizedek (20 év és több után várható. A differenciált (papilláris) pajzsmirigyrákok esetszáma a gyermekeknél viszont ugrásszerűen megnövekedett, elsősorban Belorusszia, valamint Ukrajna olyan területein, ahová a robbanás utáni napokon a radioaktív felhő a szél elterelte. Ezzel szemben eddig semmilyen más betegség tömeges fellépését nem lehet az erőmű robbanása következményeként igazolni. Ugyanígy a torzszülöttek száma sem növekedett az első kilenc év alatt.

Lehetetlen volt és lehetetlen marad az érintett embertömeg, azaz a potenciális áldozatok teljességének (erőművi dolgozók, mentőcsapatok, „likvidátorok”, környező lakosság, a radioaktív felhő lecsapódásának szenvedői) megfigyelése, felülvizsgálata, követése és esetleges kóros jelenségeinek diagnosztizálása, vagy esetleg kezelése — tekintettel a volt Szovjetunió szétesése után bekövetkezett kaotikus helyzetre és arra, hogy a volt birodalom polgárai és katonái más országok és egy más kontinens lakói lettek. Ráadásul mindez egy olyan országban történt, amelynek orvosi kultúrája és tradíciói mélyen a nyugat- és közép-európai normák alatt maradtak. Eszerint — és mivel a sugárfertőzött területen fellépő jelenségeket sohasem lehet majd a baleset előtti helybeli (nemlétező) fehérorosz vagy ukrain adatokkal összehasonlítani, vagy a volt szovjet birodalom olyan területeivel, melyek földrajzi, szociológiai és etnikai adatai hasonlóak voltak 1986 előtt — minden epidemiológiai adat vagy közegészségi megállapítás, amelyet bárki a csernobili katasztrófa következményeként akar értékelni, csak feltételes módban fogadható el, persze a legkézenfekvőbb eredmények kivételével, mint az 1990 óta regisztrált 800 differenciált gyermek pajzsmirigyrák eset.

Függő még a sugárfertőzött élelem-lánc (főleg a két fő cézium-izotóp) következményeinek értékelése, pedig ez a probléma mind a vízhálózatot, mind a növény-, mind az állatvilágot illeti.

Nem várt komplikációként külön fel kell hívni a figyelmet a pszichológiai problémákra, mind az áldozatoknál, mind a mentőcsapatoknál, mind az érintett és főleg a kitelepített lakoságnál. Ennek felismerése és az ezen a téren eddig végrehajtott felvilágosító mun-

ka a pozitív tanulságok egyikeként értékelendő.

Végül e tíz év lesújtó következménye, hogy az akut fázis alatt jelentkező nemzetközi szolidaritási hullám után az emberiség képtelen volt logikus, tisztességes, eredményes és elfogulatlan központi terv és akcióprogram szerint optimálisan elvégezni Csernobil következményeinek tudományos, szociális és gazdasági feldolgozását. A világ ezzel nagy lehetőséget mulasztott el, mivel mind az érdekelt nagy világszervezetek (EK, WHO, AEIO), mind az „áldozatok” (Fehér-

oroszsországot, Oroszországot, Ukrajna) és végül a „segítő” nyugati országok mind csak saját (gyakran anyagi) érdeküket és dicsőségüket helyezték előtérbe ahelyett, hogy tervszerű, összehangolt munkával, sokkal kevesebb pénz bevetésével arra koncentráltak volna, hogy a megtörténtek tanulságaként olyan eredményeket mutassanak fel, amelyek alapján a hasonló katasztrófák eltűnhetnének az emberiség látóhatáráról.

JEAN FRÜHLING

KEDVES OLVASÓINK!

Nemrég értesültünk a megdöbbentő tényről, hogy 1997. január 1-jétől 28%-kal emelkednek a postai díjak. Ez lapunk esetében mintegy tíz forint költségtöbbletet jelent példányonként. A papírárak és a nyomdai kiadások hasonló mértékben emelkedtek az év során, a folyóirat megjelentetésével járó többi költségeket nem is említve.

Ezért kénytelenek vagyunk 1997 januárjától a lap példányonkénti árát 115 Ft-ra emelni. Előfizetőinknek most is kedvezményt biztosítunk.

Az előfizetői díj 1997-től egy évre 1200 Ft, félévre 600 Ft, negyed évre 300 Ft. Bízunk benne, hogy hűséges olvasóink ezután is kitartanak a lap mellett, bár tudjuk jól, hogy mindnyájan megélhetési gondokkal küzdenek.

A VIGILIA SZERKESZTŐSÉGE

HIBAIGAZÍTÁS

1996. 7. számunk 551. oldalának első jegyzete helyesen: A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja Levéltára, Ausztria 697, n^o93596.

1996. 9. számunk 654. oldalán Pilinszky János karácsonyi ajándékait köszönve a következőket írja: „Angol esszét és fordítást olvastam Gömöri Endre tollából.” A szerző nevét Pilinszky elírta, a szóban forgó esszé szerzője Gömöri György, Cambridge-ben élő író, irodalomtörténész, s az esszé a Hungarian Quarterly 1965. április-júliusi számában, két vers kíséretében jelent meg.

1996. 10. számunk 749. oldalán M. Kiss Sándor Almási Jánossal folytatott beszélgetésének utolsó mondata helyesen így hangzik: „Az 1945-ös földreform, a nagytőke uralmának megdöntése forradalmi tett volt, de utána jöttek a diktatúra véres évei, elszegényedés, és csak egy kis szikra kellett: a poznani felkelés példája, és jött a forradalom. (Egyébként nem hiszem, hogy aki népfelkelést mond, nem forradalmat ért ezen.)

SOMMAIRE

- JEAN PAUL II: La Hongrie, le christianisme et la culture
 LÁSZLÓ RAPCSÁNYI: Le déclin de Pedro de Luna
 ZOLTÁN RÓNAI: L'Église et l'État dans la nouvelle Espagne

Église et Société

- Lettre pastorale de la Conférence des Évêques de Hongrie: revue de presse
- Une société plus juste! (Message de la Conférence des Évêques des États Unis)

- JOACHIM SIKORA —
 ELISABETH JÜNEMANN: Le processus de consultation
 MATTHIAS SEILMANN: Évaluation du processus de consultation

INHALT

- JOHANNES PAUL II: Ungarn, das Christentum und die Kultur
 LÁSZLÓ RAPCSÁNYI: Der Niedergang von Pedro de Luna
 ZOLTÁN RÓNAI: Die Kirche und der Staat im neuen Spanien

Die Kirche zur Gesellschaft

- Das Presseecho des Pastoral Schreibens der Ungarischen Bischofskonferenz
- Eine gerechtere Gesellschaft! (Botschaft der Bischofskonferenz der Vereinigten Staaten)

- JOACHIM SIKORA —
 ELISABETH JÜNEMANN: Der Konsultationsprozeß
 MATTHIAS SEILMANN: Eine Auswertung des Konsultationsprozesses

CONTENTS

- POPE JOHN PAUL II: Hungary, Christianity, Culture
 LÁSZLÓ RAPCSÁNYI: Twilight of Pedro de Luna
 ZOLTÁN RÓNAI: Church and state in the new Spain

Church and society

- The Pastoral message of the bishops in the mass media
- A Decade after Economic Justice for all (USA)

- JOACHIM SIKORA —
 ELISABETH JÜNEMANN: The consulting process
 MATTHIAS SEILMANN: The evaluation of the consulting process

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BITSKEY BOTOND, HORÁNYI ÖZSÉB, KISS SZEMÁN RÓBERT, MORVAY EDIT
 Szerkesztőbizottság: BÉKES GELLÉRT, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, MOHAY TAMÁS, NAGY ENDRE,
 POMOGÁTS BÉLA, RÓRAY LÁSZLÓ, SZÖRENYI LÁSZLÓ, VÁRNAI JAKAB

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató
 Lapunk megjelenését a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány támogatja.
 Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. Telefon: 117-7246; telefax: 117-7682. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu/vigilia> /E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta, a HÍRKER Rt., az NH Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámja száma: OTP. VII. ker. 11707024—20373432. Előfizelési díj: 1 évre 1000, — Ft, fél évre 500, — Ft, negyed évre 250, — Ft egy szám ára 95, — Ft. — Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy az Inter-Europa Bank Rt-nél (1053 Budapest, Szabadság tér 15.) vezetett 11100104—1971941402 sz. számláján. Ára: 35, — USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 95 Ft

VIGILIA

SZEMLE

- A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus
 - LACZKÓ ANDRÁS Keressük a Hesperidák kertjét
 - Takáts Gyula költészetéről
 - KÁROLYI AMY A tű foka
 - RÁKOS SÁNDOR Senki úr semmibe indul
 - KALÁSZ MÁRTON Sötét seb
 - PARANCS JÁNOS Sötét folyam
 - MACZÓ JÁNOS Változó évek
 - Tibetről, magyarul
 - BOCCACCIO Sólyompecsenye (a beregszászi Nemzeti Színház előadása)
 - RÓNAY GYÖRGY Zakeus a fügefán
 - SZEGŐ GYÖRGY Teremtés és átváltozás
 - TAKÁCS ZSUZSA Utószó
 - FÜST MILÁN Összes drámái
 - BARSI BALÁZS Krisztus békéje
 - Csernobil reális tanulságai tíz év után
- A SZEMLÉKET ÍRTÁK Cs. Varga István, Jean Frühling, Hadnagy Csaba, Kállai Katalin, Kelényi Béla, Payer Imre, Rónay László, Sárközy Péter, Sipos Lajos és Tarján Tamás

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Karácsony – ünneplés – ajándék
- Reflexiók a püspöki kar körlevelére
- Ezeréves a magyar szerzetesség: múlt és jövő
- Egyház és közösség, közösségek az egyházban
- Műveltségcsomó, nevelés, iskola az ezredfordulón
- Márai Sándor ismeretlen írásaiból